

sélhető tréfás adomákká szelídül. Túlélésre irányuló népi bölcsesség. De van egy hazugságfaktor is ebben a módszerben. Hazugság, önfeladás, behódolás, vereség. A főiskolán kizárólag azok lázadoztak az ostoba intézkedések, egyáltalán a Kádárrendszer ellen, akik nem voltak katonák. Agymosás, szolgálalkúság. Ennek a privát, kiröhögős módszernek aztán vannak közösségi, felülről irányított, hatalmi változatai. A történelmi események speciális értelmezése, kifosztása aktuális politikai célok érdekében. Ide tartozik, mikor a történelemre dicsőséges események soraként tekintünk, és kerüljük a szembenézést a vereségekkel, árulásokkal, vétkekkel. Az egyén elviccelheti, elfojthatja kínos emlékeit, végül is magánügy. Közösségi szinten az önámítás új katasztrófákhoz vezethet. Nem látom szívderítőnek a helyzetet a huszadik századi diktatúrákhoz köthető emlékezetpolitikák terén. Elég vad és önkényes a fantáziám, de végletes megfeszítésével se tudnék úgy tekinteni az elmúlt évtizedekre, hogy bölcs vezetők a nép boldog és békés jövőjén szorgoskodnak éjt nappallá téve. Elfecsérelt idő. A rendszerváltás konszenzusától eljutotunk odáig, hogy különböző gondolkodásmódok közt lehetetlen a párbeszéd. Ahogy Weöres mondja, „csak a részek szaladgálnak az egésztől mérgezetten”. Lehet persze, hogy hamis a perspektívám. Lehet, hogy egyszer majd jó lesz nekünk. Attól tartok, ez a jó szerencsés esetben ötven-száz év múlva következhet be.

BEDECS LÁSZLÓ

*Kréta*kör

BAKU BELÜLRŐL

Szél, olaj és gáz

Miközben Nyugaton már a harmincöt, sőt a harmincórás munkahéten gondolkodnak, itt nem ritka a hatvanórás sem – a 200 eurós átlagfizetések és a magyarországiakhoz közelítő árak nem engedik meg a lazítást. De lazítani azért sem lehet, mert rengeteg a gyerek, a nagy családokban pedig sokszor csak a férfi dolgozik, ő viszont minden erejét megfeszítve, minden lehetőséget kihasználva – általában panasznál, természetesnek gondolva ezt a tempót. A kis pinceüzletekben dolgozóktól a taxisokon és a fodrászokon-borbélyokon, illetve a kebab-árusokon át a kékgalléros munkásokig mindenki ebben a társadalmi valóságban él.

Az olajkitermelés és -feldolgozás mindennek az alapja, de az onnan származó bevételek az építőipart is pörgetik, és hiába van állítólag háromezer üres lakás a városban, hihetetlen tempóban épülnek az újak. Az elmúlt két évtizedben teljesen megváltozott Baku arculata, de már az itt töltött másfél évemben is megszámlálhatatlan bontást és építkezést láttam: pillanatok alatt ürítik ki és dózerolják le a földszintes házsorokat vagy akár a hatvanas években épült négyemeletes háztömböket is, hogy aztán azonnal elkezdődjön egy-egy toronyház mélygarázsának alapozása a helyükön. A régi lakók szótlanul pakolnak – a rozoga lakásokért kapott kis pénzzel és a kedvezményes állami hitellel bizonyára új lakásba költözhetnek majd. Civil szervezetek egy ideig tiltakoztak a város arculatának radikális megváltoztatá-

sa, vagyis az épített örökség átgondolatlan pusztítása ellen, de mára ezek a hangok elhalkultak. A komfort nélküli, méltatlan életlehetőségeket kínáló házakért tényleg nem kár.

A tenger felől ma is erős szél fúj, kellemetlen, de legalább kiszellőzik a város. Az óriási forgalom, az állandó dugók és a Baku környéki olajfinomító és fémgyár füstjét viszi a szél az ország belseje felé, a végtelen köves sztyeppék felé. Ha a szél megfordul, akkor erről a sivatagi területről hozza a homokot és a száraz levegőt a városba. A kevés park, a májustól októberig csak mindennapi locsolással életben tartható zöldfelületek enyhítik valamelyest a por- és zajszennyezést, amiért a szél és a forgalom mellett a hatalmas építkezések okolhatók. Kész csoda, hogy képes a sivatag szélén élni és fejlődni ez a ma már kétmillió metropolisz, meglepő, hogy vannak egyáltalán fák és van tiszta víz, hogy mindezek ellenére ez egy élhető nagyváros – sok munka és sok pénz van emögött. A húszemeletes lakóházak száza és a néhány impozáns felhőkarcoló árnyékában zajlik a '91 óta független, tízmillió ország fővárosának rohanós, zaklatott, de mégis barátságos élete, és benne az én életem is.

A kaszpi-tengeri olaj és gáz tehát az ország gazdasági talapzata, és ez értékeli fel a kaukázusi régiót, ami egyébként etnikai, vallási és nyelvi, kulturális szempontból is nagyon heterogén, és emiatt számos belső konfliktust hordoz. A Kaukázus hegyláncai a kereszténység és az iszlám közti határt is jelentik, az azeri–örmény háborúskodás lassan harminc éve tart Hegyi-Karabah miatt, Grúziában az abházok és oszétok függetlenedési, elszakadási törekvései okoznak idült problémákat, de a hegyekben élő, fél és egymillió közti lélekszámmal rendelkező, saját nyelvüket és kultúrájukat őrző népek (az avarok, a tálisok, a lezgek) önrendelkezésének igénye is időről időre forró témát szolgáltat.

A kaukázusi terület az elhelyezkedése miatt is fontos. Azerbajdzsán az egyetlen Oroszországgal és Iránnal is határos ország, így a két, más-más okból fenyegetést jelentő nagyhatalom közti kereskedelmet segítheti, vagy épp nehezítheti – a világpolitikai eseményektől függően. Azerbajdzsánban természetesen az oroszok a legbefolyásosabb szereplők – ők már a tizenkilencedik század első évtizedétől igyekeztek megvetni itt a lábukat, ami aztán a szovjet időkben maximálisan sikerült. Törökország a legnagyobb barát, sőt a legjobb testvér – a türk népek kapcsolata az utóbbi időszakban talán még a korábbinál is hangsúlyosabb. A geopolitikai jelentőség miatt az USA is igyekszik kezdeményezni, az Azerbajdzsán tulajdonában lévő gáz- és olajvagyon exportjára, illetve az ebből befolyó összegek felhasználására hatással lenni. Az egyik napirenden lévő kérdés például a főként azeri gázzal feltöltendő Nabucco-gázvezeték, ami az EU délkeleti felének energiaigényét úgy szolgálná ki, hogy a térség oroszfüggését csökkentené. A másik alapvető közös cél az iszlám radikalizmus megfékezése, a harmadik pedig, részben ezzel párhuzamosan, a modernizáció, azaz a nyugatosodás ösztönzése.

Világi iszlám

Azerbajdzsán iszlám ország, a felmérések szerint a népesség 97%-a muszlimnak tartja magát, de a vallási intézmények jelentősége csekély. A rendszeres hitélet és

vallásgyakorlás, a vallási szabályok betartása már csak a lakosság 20%-ára jellemző, és bár ez az érték növekszik, például a ramadani böjtöt sokan megtarják, és Alijev elnök a családjával együtt 2015-ben Mekkába is ellátogatott, a világi állam rendje, és azon belül az iszlám helye egy percre sem kérdőjeleződött meg.

Érdeemes kicsit a történelmi előzményekre is rápillantani: az Oszmán Birodalomban, a 19. század végén a krími és a volgai tatárok mellett az azeriek voltak az iszlám modernizáció élharcosai. Ebben az időben több mozgalom is a zászlajára tűzte, hogy az iszlám sokkal inkább kulturális alapokat jelent, mint pusztán vallást. Már akkor szót emeltek az alacsony házassági életkor, a többnejűség, a fátyolozás ellen, és kiálltak a nők iskoláztatása mellett. Ennek eredményeként száz éve Bakuban, az iszlám világban elsőként, már volt leányiskola, méghozzá női tanárrokkal, volt operaház dívakkal, és voltak nők számára is nyitott kávéházak. Sőt 1918-ban, az alig két évig létező első azerbajdzsáni köztársaság idején bevezették a nőkre is kiterjedő általános választójogot. Ezzel párhuzamosan a nemzeti önmeghatározás egyre inkább a türk hagyományokra épült, az azeriek inkább kaukázusi türkökként határozták meg magukat, mint az arab világhoz tartozó muszlimokként, vagyis a nyelvi és etnikai hovatartozás erősebb volt a vallásinál. És ez azóta is így van.

A bakui történelmi múzeumok ma is büszkén mutatják be a századforduló virágzó időszakát: a beinduló olajiparnak köszönhetően gazdagodó és épülő, rohamosan növekvő város (multi)kulturális életét, és benne a nők szerepét. De azt a vallási szempontból fontos lépést is, hogy ekkor az arab írást felváltotta a latin betűs török ábécé, amit aztán 1934-ben leváltott a cirill – jelentős problémákat okozva mindkétyszer az analfabetizmustól amúgy is súlyosan terhelt vidéki, jellemzően mezőgazdaságból élő tömegek számára, de az olvasni tudó vallásgyakorlónak is. Ugyanaz történhetett, mint napjainkban: a kilencvenes években visszaállított latin betűs azeri ábécé miatt a szovjet időkben kiadott könyveket, így például a magyar irodalomból fordítottakat, nem tudják olvasni a mai fiatalok – hiszen közülük jó, ha 15–20% ért oroszul. Az elit persze ma is orosz iskolába járattja a gyerekeit, orosz színházba jár, akár otthon is oroszul beszél, de a tendencia egyértelmű: egyre kevesebben ismerik a nyelvet. Zárójelben megjegyzem, külön projekt indult a cirill betűs könyvek transliterációjára és újrakiadására. Most decemberben például egy 1984-es Radnóti-kötet született újjá ennek köszönhetően.

De visszatérve a gondolatmenethez: már a századfordulón megjelent tehát egy szekularizált állam alapja – és alighanem joggal feltételezhetjük, hogy ha nem a szovjet világ része lett volna Azerbajdzsán, akkor az Atatürki török út várt volna rá: modern, nyugatias, de iszlám kulturális alapokon nyugvó, az olajjövedelmekből meggazdagodó ország jött volna létre. Csakhogy nem így történt: a Szovjetunió részeként az itt kitermelt olajat elvitték a 'közösbe', a perifériára került tagköztársaság fejlődése jelentősen lelassult, gyarapodó lakossága szegénységben élt, és a vallás minden formáját üldözni kezdték. A sztálini idők után a tiltásból ugyan tűrés lett, de a szigorú állami felügyelet természetesen megmaradt. A rendszerváltás azonban új helyzetet hozott.

Ebben az új helyzetben a törökországihoz hasonló állapot állt be: a szekuláris állam igyekezett a magánszférában tartani a vallást, és például a szakáll- és a hidszáb-viseletet mint a vallásgyakorlás szimbólumait, visszaszorítani. A városban ma

csak 2-3 mecset működik, a müezzint csak ezek közelében hallani, viszont még a fitnesssteremben is van imádkozósarok, ahol egy kis szőnyegen bárki el tudja végezni a kötelező rituálét. Azerbajdzsánban többségében sííták élnek, ahogy Iránban is, Törökország viszont szunnita többségű. Irán már száz éve sem örült a kaukázusi államok megszületésének, és azt hangoztatta, hogy az azeriek csak eltörökösödött perzsák, ráadásul jelenleg is húszmillió azeri él Iránban – igen, dupla annyi, mint Azerbajdzsánban. Nem véletlen, hogy Irán aktív az iszlám terjesztésében és elmélyítésében a határ mindkét felén.

De mit jelent mindez a bétköznapokban?

Mintha egy Pamuk-regényben lennénk: az iszlám jelenléte alig-alig látszik az utcákon. A nők csak egy épphogy észrevehető töredéke hord fejkendőt, és még kevesebb férfi visel szakállat. Az állami intézményekben, például az egyetemeken ez az arány még a kevésnél is kisebb: a diákok az előző évi nyugati divat szerint öltözködnek, a térdben szakadt farmer és a tornacipő ugyanolyan természetes, mint Pesten. A tanárok, akiknek legalább 80%-a nő, szintén világiasan öltözködnek. Ami más: a nők szinte kivétel nélkül hosszú hajúak, a férfiak viszont katonásan rövidre nyírt frizurát viselnek, és nem szokás a diákok között sem a hajfestés. Egykét bátortalan próbálkozást, óvatos lázadást látni csak. És nincsenek tetoválások sem: ez például, a test ilyen formájú tisztelete és sérthetatlensége már az iszlám kultúra élő része.

Ahogy az is, hogy nem látni csókolózó párokat – ha kézen fogva sétálnak, már az is feltűnést kelt, témát ad. Ebben, tehát a családalapítás és általában a férfi-nő kapcsolatok relációjában él a legerősebben az iszlám hagyomány – amely tehát még modern, világias formájában is konzervatívnak tűnik egy európai számára. A nyugati filmek, a Facebook és az Instagram, na és a reklámok világának hatására ez a szokásrend is puhul, lazul, de egyáltalán nem látszik megtörni.

A kötelező katonaságon túl lévő fiúk a szüleik segítségével kérik meg az eladó-sorba kerülő, tehát vagy az érettségi vagy az államvizsga előtt álló lányokat – természetesen a lányok szüleitől. A diákjaimmal gyakran szóba kerül ez a téma, és még ők is természetesnek tartják ezt a folyamatot, pedig az a lány, aki már egyetemre jár, eleve nyitottabban gondolkodó, modernebb családból származik. Persze van olyan is köztük, akit eleve azért taníttatnak, hogy kelendőbb feleség legyen, és nem azért, hogy a tudását majd a munkaerőpiacon kamatoztassa. Többük sohasem fog dolgozni: gazdag férj vár rájuk, aki mellett a gyerekek nevelése lesz az elsődleges feladatuk – de mivel tudják, hangoztatják, hogy egy tanult, diplomás nő a gyerekeit is jobban neveli, többet ad át nekik, az egyetemet a szülők is, a diákok is komolyan veszik. A tanulás így lehetőség az egyébként nagyon zárt társadalmon belüli minimális mobilizációra: ha vagyont nem is, tudást vihet valaki a közös háztartásba – ma már ez is egyre inkább beváltható tőkének számít. De alapvetően mindenki a saját vagyoni helyzetéhez és társadalmi rangjához mérten keres párt.

De ez sem olyan egyszerű itt, mint Európában. A lányokat általában nagyon szigorúan fogják, már kislányként sem mehetnek a játszótérre egyedül, nagylányként pedig leginkább csak nappal mozdulhatnak ki, akkor is ellenőrzött formában,

másokkal együtt mehetnek csak szórakozni, ami leginkább a teázást jelenti. Ha például egy egyetemista lány születésnapot tart, azt csakis lánytársaságban teheti – együtt táncolnak, tortáznak, teáznak ilyenkor, és persze nem estébe nyúlóan, hanem délután. Itt egy szerelmi viszonyt nem olyan egyszerű kialakítani, mint Nyugat-Európában. A férfi és a nő találkozása, ismerkedése sokkal nehezebb, ezért fontosabb szerepe van egy-egy szónak, egy pillantásnak vagy a csendnek, mint nyugaton, ahol a fiú és a lány boldogan randizhat, sétálhat a parkban vagy a parton, vagy bármikor beülhet egy sötét moziba. Az ismerkedés nehézsége még azok körében is jelen van, akik nyugatiasan viselkednek és gondolkodnak. De a szokásrend mindezt megköveteli, hiszen amikor egy lányt kinézik maguknak a fiú szülei, először leinformálják: megkérdezik a szomszédokat, a rokonokat, sőt akár az egyetemre is bejönnek kérdezősködni. És akinek rossz híre van (értsd: egy másik fiúval sétált, táncolt), annak jelentősen csökkennek az esélyei. Ezt pedig senki nem szeretné kockáztatni, épp a szülők iránti tiszteletből.

Merthogy amikor felmerül, hogy a szerelemről hallottak-e, legtöbbször az a válasz, hogy persze, hallottak, de csupa rosszat: hamar elmúlik, rossz döntésekre indít, fájdalmat okoz. Sokkal jobb tehát, ha a szülők választanak nekik házasársat, hiszen a szülei szeretik a legjobban őket, és természetesen a legjobbat akarják nekik. Sőt ott az ő példájuk is – őket a nagyszülők boronálták össze, és mégis milyen boldogan élnek. Úgy tartja tehát a többség, hogy nem szerelemből kell házasodni, azaz nem meggondolatlanul, hanem biztos alapokra építkezve, előrelátóan. Ezért aztán sok olyan lány van, még az egyetemisták között is, aki a lánykéréskor látja először a leendő férjét. Ilyenkor azért kap egy kis gondolkodási időt, és nemet is mondhat – igaz, csak néhány alkalommal. Ha a sokadik kérő sem tetszik neki és már korban van, a szülők szava dönt. A fiúknál pedig: ha nem találnak megfelelő lányt, vagy túl sokszor kikoszarazzák őket, gyakran unokatestvérek között köttetik a házasság. Nálunk ez törvényileg tiltott, de itt még ma is gyakori és elfogadott – a tárgyalt probléma rövidre zárása, egyszerű megoldása.

Szokás szerint a fiú családja adja a lakást és a kocsit, a lányé a bútorokat és a háztartási gépeket. Az iméntiekből is látszik, hogy a lánynak tisztán illik férjhez mennie – és ennek az egyik fontos oka, hogy ebben a kultúrában elviselhetetlen, halálos szégyen, ha egy férj később azt hallja: „nekem megvolt ám a feleséged”. Igyekszik is mindenki ehhez tartani magát, de azért a rossznyelvek szerint virágozik a nőgyógyászati plasztika, hogy akit esetleg titokban baleset ért, szűzen mehessen férjhez.

Természetesen vannak, akik próbálnak ezekkel a szokásokkal szembe menni. Vannak olyan fórumok, nyilvános beszélgetések, ahol a vita abban csúcsozódik ki, egyetlen partnere lehet-e a nőnek, a férjé, vagy lehet (a házasság előtt) több is. Erkölcsei és világnézeti kérdés ez, szidalmat, verést, kiközösítést, kitagadást, megvetést, karriert kockáztat, aki feszegeti a határokat – de mivel a politikai és a vallási tabukat még ennyire sem lehet megkérdőjelezni, ebben a kérdésben lázadnak leginkább a lázadásra hajlamos lelkek. És ők is inkább csak a nagyvárosokban – a falvak, mint mindenütt a világon, itt is jobban őrzik a szokásokat és a hagyományokat, kevesebb esélyt adnak a megkerülésükre, és jobban is büntetik, ha valaki megszegi az íratlan szabályokat.

Karácsonyi vásár

Sokszor hallani, hogy az iszlám fenyegeti a keresztény kultúrát – itt azonban ez mintha fordítva lenne: a nagy nyugati cégek reklámkampányai és Hollywood óriási vonzerővel bírnak, és a fiatalok egyre inkább úgy szeretnének élni, ahogy ezt a tévéből látják. Ehhez az életmódhoz tartozik a karácsonyi vásár is – ami itt *Hideg kezek, forró szívek* címen fut minden évben, természetesen a város főterén. Van itt is égis éri karácsonyfa, vannak karácsonyi dalok, rénszarvas és coca-colás ruhában sétáló Mikulás, van minden, kivéve a forralt bort (mert ahogy disznóhúst nem esznek, úgy alkoholt se nagyon isznak – vagy ha isznak is, csak keveset). Az üzletláncok itt is karácsonyi giccsbe öltöztetik a kirakatokat, és a város lakói érezhetően szeretik ezt, pont annyira, mint a Bazilika előtti tér vagy a bécsi vásár záróidőszakai. Karácsony nincs, de karácsonyi vásár van.

Fontos különbség, hogy a vásárban az emberek nem annyira maguknak, hanem a rászorulóknak vásárolnak. Amit megvesznek, rögtön egy gyűjtődobozba teszik, vagy nem is vesznek semmit: készpénzzel adakoznak. Vagyis a nyugati díszletek voltaképp az iszlám egyik alapjának, az adakozásnak, a szegények és a betegek segítésének nyújtanak keretet. A *forró szívek* itt is ajándékoznak, de nem a rokonoknak jut az ajándékokból, hanem ismeretleneknek: árváknak, nehéz helyzetben lévő családoknak, kórházban lévő gyerekeknek. A társadalmi szolidaritást tartalmazó alapítványok segítik, szervezik.

De a karácsonyi díszlet elfogadása azért sem meglepő, mert a multikulturalizmus a hivatalos politika egyik kiemelten fontos hívószava, és ennek ezen felül is vannak látható nyomai. A Kaukázus sok kisebb-nagyobb népe között a kétezer méter magasan lévő falvaikban háborítatlanul élő zsidókat is megtaláljuk például, és, ha már itt tartunk, Azerbajdzsán kifejezetten jó kapcsolatokat ápol Izraellel. Egyedül Örményországgal alakult ki máig tartó, súlyos konfliktus a kilencvenes évek elején, és emiatt mindkét országból el kellett menekülnie az ott élő százezres lélekszámú kisebbségnek. A hegyi-karabahi, hatmegyényi terület miatt kitört, változó intenzitású, de a határvidéken ma is érezhető háború mindkét érintett országra óriási anyagi terheket ró – és egyelőre nem is látszik a békés megoldás lehetősége. A harcok története és lehetséges kimenetele, az áldozatok emlékének őrzése azonban a mindennapok része, a nemzeti identitás egyik alapja. Az ország függetlenségének megbecsülése mellett ez az a kérdés, amiben mindenki egyetért: Karabahot az ország részének tekintik, készek harcolni, saját személyes érdeküket is feláldozni érte – erre tanít az iskola és már az óvoda is. A Magyarországon csak „baltás gyilkos”-ként ismert Ramil Safarov esete pont ezért tudott itt pozitív példává válni. Eszerint a komoly karrier és reményteljes házasság előtt álló fiatal azeri tiszt a következményeket büszkén vállalva állt bosszút a nemzetet ért sérelem miatt, amiatt, hogy egy szintén fiatal örmény tiszt, Gurgen Margarjan, Budapesten, egy NATO-programon meggyalázta az azeri zászlót. A narratíva szerint Safarov tehát a személyes boldogulása elé helyezte a nemzet büszkeségét – ez az, amiért az azeriek, bámmennyire is furcsa és idegen ez nekünk, tisztelik és megbecsülik őt. Legutóbb 2016 áprilisában voltak áldozatokkal járó fegyveres harcok a határon, de a városban érezhető erős rendőri jelenlét, a házak felett elhúzó helikopterek és vadászgépek arra figyelmeztetnek, hogy nincs még béke.

De egyébként békés az ország, egyre több a turista, lassan felfedezik talán ezt a területet is. Télen a sípályák, nyáron a tengerpart várja őket, Baku pedig egész évben. A látványos épületek, a múzeumok, a lassan az utcákon is megjelenő művészi alkotások, a kisebb-nagyobb fesztiválok egy sok szempontból idegen, nehezen megszokható, mégis élhető, szerethető várost hoznak létre, ahol a fiatal fiúk az egyetem utáni egyéves sorkatonai szolgálatra készülve, egymásba karolva sétálnak a karácsonyi vásárban, és ahol a lányok szintén egymásba karolva figyelik, honnan fúj, mit hoz a szél.

A szerző 2017 szeptembere óta Bakuban, Azerbajdzsán Idegennyelvi Egyetemén magyar nyelvi lektor.

CSEHY ZOLTÁN

Nyelvük közé

SVÁJCI ÚTINAPLÓTÖREDÉKEK, FUTAMOK, 2018 NYARA

Bondo, Bun di! Bergelli álom a zugi álomban: I. R. meghívott minket fivére bondói házába. Sgraffittós ház, az egyik kapu szerint 1615-ben épült. Belül két dátum is van: az egyik ajtófélfán 1667, egy másikon 1674. Különleges nő: finom elegancia, törekenység, olykor felszabadultan kislányos, máskor ősanyaszerűen szikár és szívós, a hangjában magabiztos erő és harmónia. Néha könnyű madár, máskor meg olyan, mintha Graubünden szürke köveiből faragta volna meg maga Giacometti. Élvezi a vezetést: a serpentineket rutinszerűen veszi, gyűlöli az alagutakat. Épp olyan élvezettel és odafigyeléssel vezet, ahogy majd Giacometti sírjánál álló kopár templom kis orgonáját fogja megszólaltatni egy Bach-futam erejéig. A tárgyak hangszerré válnak a kezében. És mindennek lesz partitúrája. És közben szorong, szíve-lelke dolgozik (folyamatosan feketében jár): 2017-ben lehasadt az egyik hegygigász jelentős tömbje, és maga alá temette a település egy részét. A föld máig mutogatja csontjait. A hegy összeomlott gerincének kőcsigolyái. Deucalion és Pyrrha nem hajigálja maga mögé a köveket. Nyolcan haltak meg. I. azóta nem járt itt: néha könnyes lesz a szeme, már túl van a sokk-terápián, a csöndes fájdalom mocorgása ez, legalább annyi heroizmus van benne, mint részvét. A betemetett híd helyére emelt függőhídon nem akar átmenni: mi sokáig vacakolunk egy vidám, biciklis turistacsoport miatt. A helyi üzletben veszek egy képeslapot egy fahídról. Ez már történelem, mondja az eladónő, ezt is elvitte a hegycsuszamlás.

Bondo házai beszélnek. Az egyik ezt mondja: „*I beni di Fortuna sono propri di nessuno, ma io sono di Tomaso Cief di Picenoni. Rinovata anno 1677 e 1930.*” Kb.: A forgandó szerencse javait ugyan senki se bírja, de én Tomaso Cief di Picenoni tulajdona vagyok. A másik azt kiabálja szét, hogy itt született a nagy dantista, Giovanni Andrea Scartazzini. Az *Isteni színjátékot* gyerekkorában kapta a keresztapjától, és haláláig nem bírta elégszer kiolvasni. Aciliában, Róma és Ostia között egy utca viseli a nevét.